

جریدہ علیہ

مشیتِ جلیلہ اسلامیکہ جریده رسمیه میر

غره رمضان المبارک سنہ ۱۳۳۸

پنجنی سنہ

اون بش کونده بر نشر اولنور

عدد ۶۰

اسلام متفكر لری

۱

ابو حامد محمد غزالی

۱۰

غزالی جدید :

غزالی نك تصوفه توجهی — غزالی نك مقصدی فرق عیدیه نك اختلافاتی اره سنده
حق بولق ایدی ؛ شمدی یه قدر اکتساب ایلدیکی علوم مقصدینه تمامیه کافی کلبور ایدی ؛
عقلی کافه مطالعی احاطه ده ، بتون مشکلاتی کشف وایضاح خصوصنده مستقل کورمیور
ایدی . صوك بر چاره اولق اوزره طریق صوفیه یه توجه ایلدی . اسکی غزالی حق و حقیقی
طریق کلامی ایله ، طریق فلسفی ایله تحری ایدیور ، عقله پك بیوك حصه آرییور ایدی .
بیوك بر متکلم ، بیوك بر فیلسوف ایدی . یکی غزالی ایسه بیوك بر صوفی ایدی ، نظرنده عقلک
کفایتی کور یلمیور ایدی ؛ نه طریق کلامی ، نه طریق فلسفی ، نه طریق باطنی ایشه یارار
بر طریق دکل ایدی ؛ ایشه یارایان طریق انحق طریق صوفی ایدی . غزالی جسماً ،
بدناً ، قلباً ، بر ایسه ده فکرآ ، روحاً ، قلباً بر دکلدرد . ایکی ده اولور ، اوچ ده اولور .
اسکی غزالی کلامی ، فلسفی ، تعلیمات باطنیه یی تحقیق واستقصا ایتمش ؛ بونلری مقصدینه
کافی کور مامش ایدی . یکی غزالی ایسه تصوفی تحقیق واستقصا ایده جک ، کافی کوره جک در .
غزالی نك نظرنده طریق صوفیه علم و عمل ایله یدتام اولیور ایدی ؛ صوفیه نك نتیجه
علملری قلبی ماسوادن تخلیه ، ذکر الله ایله تخلیه واریانجه یه قدر عقبات [۱] نفسی
قطع ، نفسک اخلاق مذمومه وصفات خیثه سندن تعری ایدی . غزالی یه علم عملدن قولای
کلکه اولای علم صوفیه یی تحصیله ابوطالب مکی نك قوت القلوبی ، حارث محاسبی نك کتابلری ،
جیند بغدادیدن ، شبلی دن ، ابویزید بسطامیدن وسائر مشایخ صوفیه دن مأثور اولان
متفرقاتی مطالعه ایله باشلادی . تاکه مقاضد علمیه لرینک کنهنه مطلع اولدی ، تعلم واستماع
ایلله اوکره نیلمسی ممکن اولان خصوصاتی تحصیله موفق اولدی ، بونکله برابر غزالی یه

[۱] عقبات عقبه نك جمعیور عقبه طاغده ، بایرده صرب یوقوش یر دیمکدر .

بوکا قانع اوليور ایدی ؛ صوفیه نك اخص خواصنه ایرشمك ایستیور ایدی ، بوایسه تعلم ایله حصول بولیه جق ، بلکه ذوق وسلوك ایله ، تبدل صفات ایله حاصل اوله جق ایدی که بونکه قلب ماسودان متخلی اوله جق ، ذکرالله ایله متخلی بولنه جق ایدی .

فی الواقع صحتك نه ذیمك اولدیغنی بیلان کیمسه ایله بالذات صحیح البدن اولان کیمسه اره سنده ، سرخوشلغك ندن عبارت اولدیغنی بیلان کیمسه ایله سرخوش اره سنده پك چوق فرق وارددر . بردو قنور خسته لنی اثناسنده صحتك اسبابی ، ادویه سنی ، ماهیتی بیلدیکی حالده صحیح البدن دكلدر . بونك کی زهد وتقوانك حقیقتی ، شروط واسبابی بیلمك ایله بالفعل زاهد ومتقی اولمق ، دیسادن ال چكمك اره سنده فرق وارددر . غزالی صوفیه نك ارناب حالدن اولوب اصحاب اقوالدن اولدیغنی یقیناً بیلمش ، طریق علم ایله تحصیلی ممکن اولانی الده ایتمش اولمله ارتق سماع وتعلم ایله اولیوب انجق ذوق وسلوك ایله الده ایدیله جك اولان خصوصاتی الده ایتك جهتی قالمش ایدی .

غزالی ممارسه سی اولان علوم ، سایه سنده ، علوم عقلیه وشرعییه تحقیق وتدقیق خصوصنده سلوك ایتدیکی مسالك سایه سنده ایمان بالله ، ایمان بالبنوة ، ایمان بالیوم الاخردن عبارت اولان اصول ثلثة ایمان حقنده یقیناً ایمان حاصل ایتمش ایدی : بواصول ثلثة بردلیل معین ومجرد ایله دكل ، بلکه تفاصیلی حصر وتعداد اوله میه جق قدر برطاقم اسباب وتجارب وقرائن ایله رسوخ بولمش ایدی . غزالی سعادت اخرویه یده انجق نقوی وترك هوی ایله نائل اوله بیله جكنی ؛ بونلرك هپسینك باشی بودار غروردن مساعدت ، دارخلوده میل ورغبت ایله فیاض مطلقه کمال شوق ایله اقبال کوستره رك دنیادن علاقه قلبی قطع ایتهدن عبارت اولدیغنی ؛ بونلرك ده انجق مالدن ، منصبدن اهراض ، شواغل وعلاقدن اجتناب ایله تام اوله جغنی پك ایو بیلور ایدی .

غزالی احوالی ملاحظه ایتدی ، برده نه کورسون علائق ایچنه کومولمش قالمش ؛ اعمالنی ملاحظه ایتدی که اك کوزل اعمالی تدریس وتعلیم ایدی . برده باقدیکه اوراده طریق اخرته نافع اولیان برطاقم علوم غیر مهمه ایله اوغراشوب طوربور . دهاصوکره تدریس حقنده کی نیتی تفکر ایتدی ، برده اکلا دیکه خالصاً لوجه الله دكلدر . بونك باعنی صیت وشهرت فازامق ، برمنصب اله کچیرمك در . ارتق یقیناً بیلدیکه هاند همان وادی خذلانه دوشوجك ، تلافی احوال ایله مشغول اولمزسه هلاك اوله جقدر .

غزالی کبی صیت و شهرتی آفاق طوتمش ، مال و منصب صاحبی اولمش برامام ایچون مفتاحی نفسی علائق دنیادن بالکلیه قطع ایتمکدن عبارت اولان طریقہ سلوک پک کوچ اوله جق ایدی : او طریق که اوراده اهل و عیاله ، چولق چوجغه ، ماله ، وطنه ، منصبه قلباً التفات اولونمیه جق ، بونلرک وارلنی ، یوقلنی قلبده مساوی اوله جق ایدی . غایت باری یاور اولینجه بونلر حاصل اوله ماز ایدی . غزالی برکون بغداددن چیقمی قورار ، بواحوالدن آیرلنی دوشنور ؛ ایرتسی کون آندن فارغ اولور ایدی ؛ سلاسل شهوات غزالی بی بغدادده اقامت ایچون جکر ، منادی امان ایسه «هایدی یورو ، یورو ، قالان عمرک قلیل ، کیدیله جک یول طویل ، سنده کی علم و عملده ریاه و تحیلدر ؛ شمدی آخرته حاضر لایمز ایسه ک نه زمان حاضر لنه جقسین ، بوعلائق شمدی قطع اتمز ایسه ک نه وقت قطع ایده جکسین » دیه ندا ایدر ایدی . غزالی بوندایه متابعتله فراری عزم ایتدیکی حالده اکا «بو ، برحالت عارضه در ، اکا مطاوعتدن صاقین ، چونکه سریع الزوالدر ، او یوله کیدوب بوجاه و ثروتی ، الم و کدری بولونمایان بوشان و شهرتی ، خصمانک منازعه سندن خالی اولان بویله بر سعادت بر اقدینک حالده صوکره یتنه نفسک ارزوایدرسه ارتق بوله جغک یوقدر » کبی خاطرات شیطانیه همان خطوط ایدر ایدی .

بوشوات دنیویه ایله دواعی اخرویه تجاذبی اره سنده غزالی ۴۸۸ سنه سی رجبندن اعتباراً الی آی قدر متردد قالدی ، نهایت ایش حد اختیاری کچدی ، حد اضطرابی بولدی . لسانه بر طو تعلق عارض اولدی . درس او قوده مامغه باشلادی ، مختلف طلبه نک قلوبی تطیب ایچون برکون بیله درس او قوتمغه جهد ایتدیکی حالده برکلهده سویلیه مدی . صوکره لساننده بو طو تعلق قلبنه حزن ایراث ایتمکه قوه هضمیه سنه خلل عارض اوله رق یمه دن ، ایچمه دن کسیلدی . نه بر قطره بوغازندن صو کچر ، نه بر لقمه یمکی معده سی هضم ایدر ایدی . بو حال ضعف قوایه منجر اولدی ، قوجه امامی اغیر خسته لغه دوچار ایتدی . خسته لغی بدرجه یه کلدی که اطبا علا جدن ال چکهرک «بو ، قلبه نازل اولمش ، اورادن مزاجه سرایت ایتش برشیدر ؛ بوعلته علاج بولونماز مکرکه المی استلزام ایدن بوهمومک اندفاعیله قلب صفایاب اولسون» دیدیلر .

ارتق غزالی عجزینی حس ایتدی ، الده هیچ بر اختیاری ، مدار استنادی قالمدیغنی کوردی

همان قاضی الحاجات التجا ایتدی جناب حق بر مقتضای حکمت مضطر اولان کیمسه نك دعاسی قبول ایده جکندن غزالی نك ده دعاسی قبول ایله ، منصبدن ، مالندن ، اهل و عیالندن ، اصحابندن اعراض قلیبسی قولایشدیردی . دنیای کوزینه کوچك کوستردی ، نظر نده دنیانك قدر و شرفی قالمدی ، سیر و سلوک روحانی به اولان اقدامی حق نده کی نیت صادق اولدی ، استشاره ایتدیکی بعض صوفیه عراقدن مفارقتی ، خلوت و ملازمتی توصیه ایتدی . غزالی مکه کیه کیده جکنی اشاعه ایتدی . حالبوکه مقصدی شامه کیدوب بردها اورادن عودت ایتماک ایدی . شامده اقامت ایده جکنه خلیفه واحبسی مطلع اولماق ایچون بویولده لطائف الحیل قوللاندی بوصره ده بتون عراق ائمه سنك اعتراضه هدف اولدی . بوزلر حائر اولدیغی منصبی دینده بر منصب اعلی ظن ایدرک بغداددن انفکاک خصوصنک برسبب دینیدن نشأت ایتدیکی خاطر لرینه کتیر مزلر ایدی . خلق درلو درلو معسالر ویرمکه باشلادی .

غزالی موجود اولان اموالی طاعتدی ، انحق عراق مالنی مصالح مسلمین ضمنتده وقف اولونمش بولندیغی جهته رحمت شرعی بوله رق کفاف نفس ایده جک ، جواق چوجوعک نفقه سنه یتشه جک قدر برشی ادخار ایتدی . بغداددن چقادی ۴۸۹ ده شامه کیردی [۱] ایکی سنه اوراده اقامت ایتدی اوراده کی مشغولیتی کتب صوفیه دن اوکرندیکی وجهله تزکینه نفس ، تهذیب اخلاق ، ذکر الله ایچون قلبی تصفیه ایله اشتغال ایدرک عزالت ، خلوت ، ریاضت ، مجاهده دن عبارت ایدی . غزالی جامع امویده شیخ نصر المقدسی زاویه سنده چو قه اوتوریر ایدی . بر مدت کوندوزلری جامع شریفک مناره سنه چیقار ، اوزرینه قیوی قیایرق اعتکافه کیر ایدی .

روایت نظر آبر کون مدرسلردن بری مدرسه امویده غزالی نك سوزلرینی نقل ایتمش ایدی . غزالی نفسنه عجب و غرور کلیر قورقوسيله شامدن مفارقت ایتدی ، صوکره قدسه واردی . اوراده هر کون ضحریه کیرر ، اوستته قیوی قیایر ایدی . ده صکره فریضه حجی ادا ، حرمین محیرمین برکاتندن استمداد ، خلیل الرحمنی زیارتدن صوکره حبیب الرحمنی زیارت ایلک داعیه سيله قالقوب حجازه کیتدی . غزالی مصر ، مغرب طرف لرینه کیتمک نیت نده ایدی ،

[۱] بر روایت کوره برادری احمد الغزالی تدریسه توکیل ایتدی .

صوکرده دن اویتدن واز کچدی . غزالی مملکت مملکت طولاشیر ، مشاهدی زیارت ایدر ،
 تر به لره ، مسجد لره قوشار ایدی . ارقه سنده خرقة ، برده طور به ، النده عصا اولدینی
 اولدینی حالد قیرلری ، صحرانری یورد ایدنیر ایدی . الکنه ایت چو لقی چو جوق طرفدن
 وقوع بولان دعوت ، کندیسند خاص اولان آرزو و محبت غزالی یی وطنه جذب ایتمکه
 بردها عودت ایتمکه قویاً نیت ایتدیکی حالد ینه قالقوب وطنه [۱] عودت ایلدی . غزالی
 غیوبتی اثناسنده احیاء علومی تصنیف ایتش ایدی . وطنه عودندن صوکرده خلوته ، ذکر الله
 ایلله اولان تصفیة قلبه کمال شوق غزالی یی عزله مجبور ایتش ایدی .

بو عزلی اثناسنده حادثات روزگار ، مهمات اهل و عیال ، ضرورات معاش صفاء خلوتی
 کشویش ایدنیر ایدی . انجق احیاناً صفوت احوال مشهود اولیور ایدی . بونکله برابر
 ینه غزالی امیدینی قطع ایتنیر ایدی ، برطرفدن موانع غزالی یی خلوتدن اوزاقلاشدیر دینی
 حالد دیکر طرفدن غزالی ینه خلوته عودت ایدنیر ایدی . اون سنه بویه عزلت و خلوته
 وقتنی کچیردی . بو خلوتلر اثناسنده غزالی یه برطاقم امور منکشف اولمش ایدی که احصای
 هائره امکاندن خارج ایدی . کندوسنه منکشف اولان اموردن بری شو ایدی : [۲]
 بالخاصه معرفه الله . طریقه صوفیه سالکدر . صوفیه نك سیرتلی الكوزل سیرت ، طریقلری
 الك طوهری طریق ، اخلاقلری الك تمیز اخلاقدر . عقلانك عقلی ، حکمانك حکمتی ،
 اسرار شریعه واقف اولان علمانك علمی صوفیه نك سیر و اخلاقلرندن برشیئی تغیر ،
 ده نافع و خیرلی اولان بر خصوصه تحویل ضمننده بریره کلسه بوکا بر یول بوله مازلر .
 صوفیه نك ظاهر و باطنلرنده کی بتون حرکات و سکنات مشکاة نبوت نورندن مقتبسدر ؛
 ریوزنده نور نبوتدن بشقه ضیاسندن استفاده اولنه جق بر نور یوقدر . نه دیر او طریقه که
 برنجی شرطی اولان طهارتی قلبی ماسوادن بالکلیه تطهیر ، تکبیر افتتاح مباحثه سنده اولان
 مفتاحی ده قلبک ذکر الله ایلله بالکلیه استغراقی ، آخری ده بالکلیه اللهم فانی و املسی در .
 یونهایت (فنا فی الله) کسب و اختیار ایلله که جک خصوصاته نسبتله نهایتدر ، یوقسه علی التحقیق

[۱] یا بغداد و یا طوس در ، طوسدن قالقوب بیسایوره کیتدیکی ، اندن ده تکرار طوسه عودت
 ایتدیکی ده روایت اولنور .

[۲] غزالی یه نبوتک حقیقی ، تکلیفک معناسی ... الخ کی احوال ده خلوت و عزلت اثناسنده منکشف
 اولمش ایدی . بونلر بالاخره بیان اولنه جقدر . بوراده انجق تصوفه دائر کشفیات بیان ایده جکدر .

طریقك بدايتی در . بونك ماقبلی (اولی) سالك ایچون بردهلیزدر . مكاشفات ، مشاهدات
 طریقك بدايتدن باشلار . حق حال یقظهده ملائكی ، ارواح انبیای مشاهده ایدرلر ،
 انلرك سسلری ایشیدیرلر ، انلردن برطاقم فائدهلر اقتباس ایدرلر . صوكره صوروامثالی
 مشاهده حالی بدرجهیه قدر ترقی ایدرکه ارتق اوراده نطق نطق طارلاشیر ، برشی سویلنه من ؟
 هیچ برمعبرانی تعیر ایده من مکرکه احترازی ممکن اولیان برخطاء صریحی مشتمل اوله حق
 برلفظ ایله تعیر اولنه . بو طریقده اولیه بر قرب حاصل اولورکه بوندن بعضیلری حلول ،
 بعضیلری اتحاد ، بعضیلری وصول تحیل ایتمک درجه سنه ککشر بتون بوئلر خطادر [۱].
 بو حال ایله حاله نانا کیمسه نك .

[وكان ماكان ممالست اذكره : فظن خيراً ولا تسأل عن الخبر] [۲]

ییتدن فضله برسوز سویله مامسی لایقدر . بو طریقدن ذوق ایله برشی طایمان حقیقت
 نبوتك نه اولدیغی ادراك ایتمز . انحق اسمنی ادراك ایدر . کرامات اولیا علی التحقیق
 بدايات انیاددر . رسول اکرمك بعثدن اول جبل حراده خلوقی ، عبادت اثناسنده
 اول حالی بویه ایدی . بو حالی او بوله سلوك ایدنلر ذوق ایله اكلارلر ، ذوقدن وایه دار
 اولیانلر محبت صوفیهیه ملازمتله تجربه ایده ایده ، ایشیده ایشیده یقیناً بیلیرلر ، بونی
 قرائن احوال ایله اكلارلر . صوفیه نك جلیسی اولانلر بوایمانی قازانیر . صوفیه نك جلیسی
 خسرانده قالماز . محبت صوفیه دن حصه مند اولیانلر بو حالک امکانه شواهد برهان ایله
 یقیناً مطلع اولورلر . [۳]

برهان ایله تحقیق علمدر ؟ بو حالک عینی ایله حاللنك ذوقدر ؟ حسن ظن ایله
 تجربه ایده ایده ، ایشیده ایشیده قبول ایماندر . ایشه اوچ درجه . بونلرك ماعداسنده
 جهال واردرکه ایشیدکجه استهزا ایدرلر ، نه هذیانلر صاوور یورلر دیرلر .

[۱] غزالی دیکر کتابنده بوایده کی خطایی ایضاح ایدیور .

[۲] ذکر ایدهمیه حکم شیلرده اولدی ، آرتق خیر ظن ایتده خبری صورمه

[۳] غزالی بو خصوصی احياء العلومك «عجائب القلب» فصلنده ذکر ایدیور .

ازمیرلی

اسماعیل حق